

Θεσμοί, μεγέθυνση και ανισότητα
Κριτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας και σκέψεις για το μέλλον
της έρευνας με αναφορά στις αναδυόμενες οικονομίες
Κείμενο εργασίας 2023_2

ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΔΙΔΑΚΤΩΡ

Δημήτρης Κάστανος

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Συγκριτική έρευνα της ανισότητας στις αναδυόμενες οικονομίες

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Νικόλαος Κουτσιαράς, Αναπληρωτής Καθηγητής (Επιβλέπων)

Νικόλαος Θεοχαράκης, Καθηγητής

Ιωάννης Τσίρμπας, Επίκουρος Καθηγητής

16/06/2023

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σημασία των θεσμών και της πολιτικής για τον καθορισμό της μεγέθυνσης και της ανισότητας έχει αναδειχθεί από επιμέρους θεωρητικές συμβολές, χωρίς ωστόσο να διαμορφώνεται συναίνεση για την υιοθέτηση της κατάλληλης προσέγγισης. Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται η θεσμοκεντρική προσέγγιση των Acemoglu et al. (2005), κατά την οποία η διαμόρφωση συμπεριληπτικών θεσμών σχετίζεται με υψηλή μεγέθυνση και χαμηλή ανισότητα, ενώ αντίθετα η ύπαρξη εκμεταλλευτικών θεσμών συνοδεύεται από οικονομική στασιμότητα και υψηλή ανισότητα. Η κριτική συζήτηση αναδεικνύει τους περιορισμούς της προσέγγισης, καθώς και των εμπειρικών μελετών που βασίζονται στις υποθέσεις της. Ειδικότερα, η χρήση διχοτομικών αναλυτικών κατηγοριών ή δεικτών θεσμικής ποιότητας αποκρύπτει την ετερογένεια των περιπτώσεων και δυσχεραίνει τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής για τις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες. Ταυτόχρονα, οι αναλύσεις αδυνατούν να ερμηνεύσουν την αναστροφή της ανισότητας στις αναπτυγμένες οικονομίες, καθώς και να λάβουν υπ' όψη τις πιθανές της συνέπειες στη σταθερότητα και τις προοπτικές της μεγέθυνσης. Ως εκ τούτου, η μελέτη στρέφεται στη διερεύνηση εναλλακτικών προτάσεων, όπως της ιστορικής προσέγγισης του Piketty (2020), ενώ ιδιαίτερο βάρος δίνεται στην προσέγγιση των Μοντέλων Μεγέθυνσης (Baccaro & Pontusson, 2016).

ΛΕΞΕΙΣ - ΚΛΕΙΔΙΑ

Μεγέθυνση, Ανισότητα, Συμπεριληπτικοί και Εκμεταλλευτικοί θεσμοί, Καθεστώτα Ανισότητας, Μοντέλα Μεγέθυνσης

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ενδιαφέρον σχετικά με τις ανισότητες έχει αυξηθεί τις τελευταίες δεκαετίες, ενώ ταυτόχρονα έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς την βελτίωση των βάσεων δεδομένων με τη συλλογή περισσότερο αξιόπιστων και συγκρίσιμων στοιχείων (Chancel et al., 2021). Η εξέταση των ανισοτήτων έχει περιοριστεί σημαντικά στην εμπειρία των αναπτυγμένων χωρών, ενώ η εμπειρία του υπόλοιπου κόσμου παραμένει σχετικά ανεξερεύνητη. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη μέχρι πρότινος έλλειψη αξιόπιστων δεδομένων, αλλά και στην αντίληψη ότι οι ανισότητες δεν αποτελούν ένα ζήτημα που πρέπει να απασχολεί το δημόσιο διάλογο στις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες (Gradín et al., 2021). Ειδικότερα, πριν το 2000, στο πεδίο των Οικονομικών της Ανάπτυξης κυριαρχούσε η αντίληψη ότι η αύξηση των ανισοτήτων είναι αναπόφευκτη όσο προχωρά η οικονομική μεγέθυνση. Η οπτική αυτή βασίστηκε στην ερμηνεία της θεωρίας του Simon Kuznets (1955), κατά την οποία υποστηρίζεται ότι η τροχιά της εισοδηματικής ανισότητας κατά την οικονομική μεγέθυνση μπορεί να απεικονιστεί με τη μορφή αντεστραμμένου “U”. Ταυτόχρονα, η ανισότητα στις συμβατικές αναλύσεις θεωρείται θεμιτή, δεδομένης της μεγαλύτερης οριακής ροπής προς αποταμίευση των πλουσιότερων μελών της κοινωνίας (Gradín et al., 2021). Οι εμπειρικές αναλύσεις, ωστόσο, δεν έχουν καταφέρει να επιβεβαιώσουν την εγκυρότητα της καμπύλης Kuznets, ενώ ταυτόχρονα έχει καταδειχθεί ότι η ανισότητα αποτελεί εμπόδιο για τη μεγέθυνση (Bourguignon, 2015).

Παράλληλα, οι ανισότητες εντός των χωρών παρουσιάζουν σημαντική ετερογένεια ως προς τη διάρθρωση και την εξέλιξή τους (Gradín et al., 2021). Οι Chancel et al. (2021) εντοπίζουν ότι οικονομίες που έχουν επιτύχει παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς τις ανισότητες. Η έρευνα, επομένως, θα πρέπει να στοχεύσει στη διερεύνηση αυτής της ετερογένειας βασιζόμενη στην απόσπαση πολύτιμων συμπερασμάτων από την εξέταση των εμπειριών επιμέρους χωρών. Ένα σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας αναγνωρίζει τους θεσμούς και την πολιτική ως τους καθοριστικούς παράγοντες για την ερμηνεία των καταβολών και της εξέλιξης της ανισότητας στο εσωτερικό των οικονομιών. Η οπτική αυτή αμφισβητεί τις προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι οι ανισότητες μπορούν να ερμηνευθούν πλήρως από τις διαφορές των ατόμων ως προς το Ανθρώπινο Κεφάλαιο ή τον χαρακτήρα της τεχνολογικής μεταβολής. Οι Huber et al. (2019) υποστηρίζουν ότι η παρατηρούμενη αύξηση της συγκέντρωσης του εισοδήματος στην κορυφή της εισοδηματικής κατανομής αποτελεί πρωτίστως αποτέλεσμα πολιτικών αλλαγών και δε συσχετίζεται με την αύξηση της οριακής παραγωγικότητας των ανώτατων διευθυντικών στελεχών. Κατά τον Atkinson (2015), η ίδια η μορφή, και κατ’ επέκταση ο αντίκτυπος, της τεχνολογικής προόδου καθορίζεται από κοινωνικές και οικονομικές αποφάσεις. Στο πλαίσιο αυτό, η περίπτωση των αναδυόμενων οικονομιών αποτελεί μια ενδιαφέρουσα αναλυτική κατηγορία. Οικονομίες οι οποίες αναγνωρίζονται ως χώρες μεσαίου εισοδήματος (middle-income)¹ σημείωσαν ταχείς ρυθμούς μεγέθυνσης τις

¹Η κατηγορία των χωρών μεσαίου εισοδήματος αποτελείται από οικονομίες οι οποίες διαφοροποιούνται σημαντικά σε όρους παραγωγικής διάρθρωσης, οικονομικών και πολιτικών θεσμών. Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank) διακρίνει τις χώρες μεσαίου εισοδήματος ανάλογα με το ύψος του Εθνικού Ακαθάριστου Εισοδήματος (Gross National Income) σε οικονομίες ανώτερου μεσαίου εισοδήματος (upper middle-income), όπως η Κίνα, η Βραζιλία και η Αργεντινή και σε οικονομίες χαμηλότερου μεσαίου εισοδήματος (lower middle-income), όπως χώρες της Αφρικής και η Ινδία. Τα δεδομένα της Παγκόσμιας Τράπεζας για

τελευταίες δεκαετίες. Τα διανεμητικά αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας μπορούν να εξεταστούν υπό το πρίσμα των διαφοροποιημένων αναπτυξιακών στρατηγικών, καθώς και των διαφορών που παρατηρούνται ως προς τους θεσμούς.

Παρά την ευρεία αποδοχή της σημασίας των θεσμών, δεν έχει επιτευχθεί συναίνεση σχετικά με την κατάλληλη προσέγγιση για τη διερεύνηση της σχέσης του θεσμικού πλαισίου με την ανισότητα. Στόχος του παρόντος άρθρου είναι να προσφέρει μια κριτική επισκόπηση μέρους της σχετικής βιβλιογραφίας, καθώς και να διατυπώσει σκέψεις για το μέλλον της έρευνας. Αφετηρία της συζήτησης θα σταθεί η θεσμοκεντρική προσέγγιση των Acemoglu et al. (2005), η οποία αποτελεί αντιπροσωπευτικό μέρος της ευρύτερης Νέας Οικονομικής των Θεσμών (New Institutional Economics), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το είδος των θεσμών μιας κοινωνίας καθορίζει τόσο τη μακροπρόθεσμη μεγέθυνσή της όσο και τη διανομή. Έτσι, οι χώρες στις οποίες παρατηρούνται συμπεριληπτικοί (inclusive) θεσμοί χαρακτηρίζονται από υψηλή μεγέθυνση και σχετικά χαμηλές οικονομικές ανισότητες, ενώ αντίθετα οι χώρες με εκμεταλλευτικούς (extractive) θεσμούς χαρακτηρίζονται από οικονομική στασιμότητα, μακροοικονομική αστάθεια και τυπικά υψηλή ανισότητα. Όπως θα καταδειχθεί, ωστόσο, η προσέγγιση παρουσιάζει αδυναμίες. Στο πλαίσιο του άρθρου, θα παρουσιαστούν αρχικά οι βασικές υποθέσεις της θεσμοκεντρικής προσέγγισης, ενώ θα δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην οπτική για τη θεσμική αλλαγή και τη σημασία της για τη μεγέθυνση και την ανισότητα όπως παρουσιάζεται από τους Acemoglu et al. (2005) (Ενότητες 2.1-2.3). Μέσα από την κριτική συζήτηση θα αναδειχθούν οι αδυναμίες (Ενότητα 3.1), καθώς και προτάσεις για τη μελλοντική έρευνα (Ενότητα 3.2). Χαρακτηριστικά, θα συζητηθεί ο ρόλος της ιδεολογίας, αντλώντας από την ιστορική προσέγγιση του Piketty (2020), ενώ στη συνέχεια θα παρουσιαστεί η προσέγγιση των Μοντέλων Μεγέθυνσης (Growth Models) του πεδίου της Συγκριτικής Πολιτικής Οικονομίας (Comparative Political Economy).

2. Η ΘΕΣΜΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

2.1 Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Στο πεδίο των Οικονομικών της Ανάπτυξης, η θεσμοκεντρική προσέγγιση έχει λάβει σημαντική αναγνώριση. Όπως προτείνουν ορισμένοι θεωρητικοί, η προσέγγιση έχει γίνει κυρίαρχη μετά τη δεκαετία του 1990 τόσο στον ακαδημαϊκό διάλογο όσο και στο πεδίο χάραξης πολιτικής (Birdsall et al., 2010). Η εξέλιξη αυτή οφείλεται σημαντικά στο γεγονός ότι η υπόθεση των συμβατικών μοντέλων της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας, όπως του υποδείγματος Solow, περί σύγκλισης των φτωχότερων οικονομιών μέσω της κεφαλαιακής συσσώρευσης δεν επιβεβαιώθηκε (Farrell, 2018). Από τη δεκαετία του 1970 εμφανίζονται εναλλακτικές θεωρίες, αυτές της ενδογενούς μεγέθυνσης (endogenous growth), όπου η τεχνολογική μεταβολή καθορίζεται ενδογενώς. Η αναζήτηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη τεχνολογική μεταβολή έδωσε ώθηση σε ερμηνείες που θέτουν στο επίκεντρο τη σημασία των θεσμών (Bluhm & Szirmai, 2011). Σύμφωνα με θεωρητικούς όπως ο North (1990) και οι Acemoglu et al. (2005), το φυσικό και το Ανθρώπινο

την παραπάνω ταξινόμηση βρίσκονται διαθέσιμα στο <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519>

κεφάλαιο, καθώς και η τεχνολογία αποτελούν άμεσες αιτίες (proximate causes) της μεγέθυνσης. Στην πραγματικότητα, η θεμελιώδης αιτία (fundamental cause) της μεγέθυνσης εντοπίζεται στους θεσμούς και στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία οργανώνει την οικονομία της.

Κατά τον North (1990), οι θεσμοί είναι «οι κανόνες του παιχνιδιού σε μια κοινωνία ή, πιο επίσημα, είναι οι ανθρωπίνως επινοημένοι περιορισμοί που διαμορφώνουν την ανθρώπινη αλληλεπίδραση». Ο ορισμός του North δεν εξαντλείται στην αναγνώριση των θεσμών απλώς ως περιορισμών, αλλά συνεχίζοντας υποστηρίζει ότι οι θεσμοί είναι εκείνοι που διαμορφώνουν τα κίνητρα που διέπουν τις σχέσεις ανταλλαγής. Ταυτόχρονα, οι θεσμοί διακρίνονται σε επίσημους (formal) και ανεπίσημους (informal), στους οποίους περιλαμβάνονται παράγοντες όπως οι αξίες και οι νόρμες συμπεριφοράς, ενώ ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στους μηχανισμούς επιβολής. Ο κύριος ρόλος των θεσμών έγκειται στη μείωση του συναλλακτικού κόστους (transaction cost) με σκοπό τη μείωση της αβεβαιότητας που διέπει τις συναλλαγές. Στις σύγχρονες κοινωνίες, ο βασικός θεσμός ο οποίος μειώνει το συναλλακτικό κόστος και άρα τροφοδοτεί τη μεγέθυνση εντοπίζεται στα σαφή ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας (property rights) και την εγγύηση της επιβολής τους. Τα ασφαλή και εγγυημένα ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας παρέχουν την απαραίτητη βεβαιότητα για τις συναλλαγές και συντελούν στην αποτελεσματική (efficient) κατανομή των συντελεστών παραγωγής. Στην αντίθετη περίπτωση, η ιδιωτική επένδυση αποθαρρύνεται καθώς οι οικονομικοί δρώντες θεωρούν ότι το Κράτος ή οι ισχυρές οικονομικές ελίτ μπορούν να σφετεριστούν τα οφέλη. Μάλιστα, στο πλαίσιο αυτό δημιουργούνται συνθήκες αναπαραγωγής της υπο-βέλτιστης διευθέτησης, γεγονός το οποίο εξηγεί την αποτυχία σύγκλισης των λιγότερο αναπτυγμένων οικονομιών. Ο North (1990), στηριζόμενος στην έννοια της τροχιάς εξάρτησης, θεωρεί ότι η θεσμική μεταβολή είναι αργή και επαυξητική (incremental), γεγονός το οποίο ερμηνεύει αδράνεια (persistence) του θεσμικού πλαισίου.

Σαφώς επηρεασμένοι από το έργο του North, οι Acemoglu et al. (2005) υποστηρίζουν ότι οι θεσμοί, πολιτικοί και οικονομικοί, είναι εκείνοι που καθορίζουν τις προοπτικές της μακροπρόθεσμης μεγέθυνσης. Μάλιστα, οι πολιτικοί θεσμοί εμφανίζονται ως ιεραρχικά ανώτεροι από τους οικονομικούς, καθώς όπως αναφέρουν οι διαφοροποιήσεις που συναντά κανείς στους οικονομικούς θεσμούς εξηγούνται επαρκώς από τις διαφορές στους πολιτικούς θεσμούς. Στη θεωρία τους, οι πολιτικοί θεσμοί επιτελούν το ρόλο του διαμοιρασμού της *de jure* πολιτικής ισχύος. Με τη σειρά τους, οι δρώντες με την *de jure* πολιτική ισχύ καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τους οικονομικούς θεσμούς, οι οποίοι διανέμοντας τους οικονομικούς πόρους επηρεάζουν τη διανομή της *de facto* πολιτικής ισχύος. Εν τέλει, η κατοχή *de facto* πολιτικής ισχύος επιδρά στη διαμόρφωση των πολιτικών θεσμών. Ειδικότερα, οι πολιτικοί θεσμοί θεωρούνται ενδογενείς, καθώς διαμορφώνονται από τις συλλογικές αποφάσεις μιας κοινωνίας.

Το αναλυτικό αυτό σχήμα υποστηρίζεται ότι μπορεί να εξηγήσει τη σχετική σταθερότητα των θεσμικών πλαισίων, διαμορφώνοντας ισχυρά συμφέροντα για τη διαίωνιση του status quo (vested interests). Όπως επισημαίνουν οι Acemoglu & Robinson (2019), η έννοια της «προσοδοθηρικής» συμπεριφοράς (rent-seeking) όπως αναπτύχθηκε από τον Gordon Tullock αποτελεί βασικό στοιχείο της θεωρίας τους. Στο πλαίσιο αυτό, οι ευνοημένοι δρώντες καρπώνονται τις προσόδους που δημιουργούνται από το θεσμικό πλαίσιο, γεγονός το οποίο οδηγεί στην παγίωση της πολιτικής τους ισχύος.

Ταυτόχρονα, οι ερευνητές βασίζονται σημαντικά στην έννοια της «καθοριστικής καμπής»). Κατά τους Acemoglu & Robinson (2012), η «καθοριστική καμπή» αναφέρεται σε μία περίοδο σημαντικών μεταβολών, οι οποίες έπονται ενός γεγονότος που πυροδοτεί αυτές τις αλλαγές. Τέτοια γεγονότα που πυροδότησαν περιόδους θεσμικών μεταβολών αποτελούν μεταξύ άλλων η ανακάλυψη της Αμερικής και η πανδημία της Μαύρης Πανώλης, καθώς και η αποικιοκρατία. Η «καθοριστική καμπή» επιδρά διαφορετικά σε κάθε επιμέρους περίπτωση, οδηγώντας σε απόκλιση της αναπτυξιακής τροχιάς των χωρών. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις επικρατεί η δημοκρατία και η οικονομική ευημερία, ενώ σε άλλες η στασιμότητα και οι μη-δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης

2.2 ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΗ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ

Οι θεωρητικοί της θεσμοκεντρικής προσέγγισης επιδιώκουν να εξάγουν συμπεράσματα για τη συσχέτιση ανάμεσα στους θεσμούς και τη μεγέθυνση. Ως αφετηρία, οι ερευνητές απορρίπτουν τις υποθέσεις για τη γεωγραφική θέση και το κλίμα, την κουλτούρα ή το ανθρώπινο κεφάλαιο των αποίκων ως τους θεμελιώδεις ερμηνευτικούς παράγοντες των διαφορών στην τροχιά μεγέθυνσης των χωρών (Acemoglu et al., 2005, Acemoglu & Robinson, 2012). Όπως υποστηρίζουν, η επίδραση αυτών των παραγόντων διαμεσολαβείται από τους θεσμούς και κατά συνέπεια η έρευνα θα πρέπει να στραφεί στην ανάλυσή τους.

Για να αναδείξουν την καθοριστική σημασία των θεσμών στη μεγέθυνση στρέφονται στην ιστορική εμπειρία της αποικιοκρατίας. Βέβαια, η πιθανότητα της αντίστροφης αιτιότητας δε μπορεί να αποκλειστεί. Οι θεσμοί είναι πιθανό να προάγουν τη μεγέθυνση, αλλά ταυτόχρονα ένα υψηλότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης είναι πιθανό να οδηγεί σε αύξηση των αιτημάτων για βελτιώσεις στους θεσμούς (Rodrik & Subramanian, 2003). Για την επίλυση του ζητήματος της αμφίδρομης αιτιότητας, οι θεωρητικοί χρησιμοποιούν εργαλειακές μεταβλητές (instrumental variable), μέσω των οποίων επιδιώκουν να απομονώσουν την ανεξάρτητη επίδραση των θεσμών στη μεγέθυνση (Acemoglu et al., 2001, Acemoglu et al., 2002). Χαρακτηριστικά, υποστηρίζουν ότι το είδος των θεσμών που αναπτύσσονται στις αποικίες από τους Ευρωπαίους εξαρτάται από τις «προγενέστερες» συνθήκες (antecedent conditions). Εκεί όπου η πυκνότητα του ιθαγενούς πληθυσμού ήταν χαμηλή και το περιβάλλον νοσηρότητας ευνοϊκό, οι Ευρωπαίοι διαμόρφωσαν συμπεριληπτικούς θεσμούς, όπως ασφαλή ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των ΗΠΑ, όπου η διαμόρφωση συμπεριληπτικών θεσμών ευνόησε τη μαζική εισροή Ευρωπαίων μεταναστών. Ωστόσο, εκεί όπου επικρατούσαν οι αντίθετες συνθήκες, οι Ευρωπαίοι διαμόρφωσαν εκμεταλλευτικούς θεσμούς, όπως σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής, για την απόσπαση πόρων από τον ιθαγενή πληθυσμό.

Ως προς αυτό το σημείο τα συμπεράσματα των ερευνητών είναι συμβατά με παλαιότερες συνεισφορές όπως αυτή των Hall & Jones (1999), οι οποίοι κάνουν λόγο για τον καθοριστικό ρόλο της «κοινωνικής υποδομής» (social infrastructure). Ταυτόχρονα, τα συμπεράσματά τους υποστηρίζουν εκείνα της προσέγγισης των Engerman & Sokoloff (2002), περί της καθοριστικής σημασίας της αρχικής διαθεσιμότητας των συντελεστών παραγωγής στις αποικίες (initial factor endowments), αλλά και με εκείνη των La Porta et al. (2008) για την επίδραση των αποικιακών

νομικών συστημάτων στο σημερινό νομικό καθεστώς των χωρών και την τροχιά μεγέθυνσης των αποικιών. Παράλληλα, οι Rodrik & Subramanian (2003), υιοθετώντας την προσέγγιση των Acemoglu et al. (2001, 2002), επιβεβαιώνουν εκ νέου την ισχυρή ανεξάρτητη επίδραση των θεσμών στη μεγέθυνση.

Στις προσεγγίσεις αυτές, η οικονομική στασιμότητα και η υψηλή εγχώρια ανισότητα έως και σήμερα θεωρούνται αποτέλεσμα των θεσμικών διευθετήσεων της αποικιοκρατικής περιόδου. Χαρακτηριστικά, άλλοτε πλούσιες περιοχές, όπως στη Λατινική Αμερική, καταδικάστηκαν στη στασιμότητα ("Reversal of fortune"), καθώς η αποικιοκρατική εμπειρία οδήγησε στη διαμόρφωση και την παγίωση ισχυρών ελίτ (Acemoglu et al., 2005). Κατά τους ερευνητές, για την υποστήριξη της μακροπρόθεσμης μεγέθυνσης είναι απαραίτητη η οικοδόμηση ενός ισχυρού και αποτελεσματικού Κρατικού μηχανισμού (state-building), με δημοκρατικά χαρακτηριστικά. Στις περιπτώσεις των αποικιών όπου εγκαταστάθηκαν εκμεταλλευτικοί θεσμοί παρουσιάζονται έως σήμερα αναποτελεσματικές γραφειοκρατικές δομές, για παράδειγμα ως προς τη δυνατότητα συλλογής φορολογικών εσόδων, ενώ το Κράτος οικοδομείται στη βάση αυταρχικών χαρακτηριστικών. Η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου αναδεικνύει τη σημασία των δημοκρατικών θεσμών για την υποστήριξη της μεγέθυνσης, καθώς παρουσιάζει μακρά παράδοση οικοδόμησης του κρατικού μηχανισμού και διαμόρφωσης συνθηκών πλουραλισμού. Μετά τον Αγγλικό Εμφύλιο (1642-1651) και την Ένδοξη Επανάσταση (1688), ο Κοινοβουλευτικός θεσμός ενισχύθηκε σημαντικά ως προς τον ρόλο του για τη διαμόρφωση συμπεριληπτικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και η ισχύς του μονάρχη περιορίστηκε σημαντικά. Οι εξελίξεις αυτές υποστηρίχθηκαν σημαντικά από την πολιτική πίεση των ανερχόμενων οικονομικών ομάδων, όπως της εμπορικής τάξης. Το άνοιγμα του διατλαντικού εμπορίου λειτούργησε ως «καθοριστική καμπή» η οποία οδήγησε σε σημαντική αύξηση του πλούτου τους, ενισχύοντας την *de facto* πολιτική ισχύ τους και άρα τη δυνατότητα να επηρεάζουν προς το συμφέρον τους τη θεσμική αλλαγή, επιτυγχάνοντας σταδιακά την επέκταση του δικαιώματος ψήφου κατά τον 19^ο αιώνα. Αντίθετα, στην περίπτωση της Ισπανίας, η ίδια «καθοριστική καμπή» λειτούργησε με διαφορετικό τρόπο, καθώς ο θεσμός της μοναρχίας συνέχισε να καρπώνεται τα οφέλη του εμπορίου, γεγονός το οποίο δεν επέτρεψε την ουσιαστική ενίσχυση της εμπορικής τάξης και τη διαμόρφωση ασφαλών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

Ορισμένα από τα επιχειρήματα για την υποστήριξη της θέσης τους αφορούν στην τάση των δημοκρατικών καθεστώτων να ευνοούν την επένδυση στην εκπαίδευση και την υγεία, καθώς και στο γεγονός ότι οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις δεν εμποδίζονται από τις πολιτικά ισχυρές ελίτ (Acemoglu et al, 2019). Ουσιαστικά, η δημοκρατία αναλύεται ως ένα συμπεριληπτικός πολιτικός θεσμός ο οποίος μπορεί να υποστηρίξει τη μακροπρόθεσμη μεγέθυνση, σε αντίθεση με τους εκμεταλλευτικούς θεσμούς, οι οποίοι συνδέονται με μεγαλύτερη μακροοικονομική αστάθεια και ευνοούν τη στασιμότητα. Κατά τους Acemoglu & Robinson (2012), οι συμπεριληπτικοί θεσμοί δημιουργούν συνθήκες θετικής ανατροφοδότησης, ενεργοποιώντας έναν ενάρετο κύκλο. Αντίθετα, στην περίπτωση ύπαρξης εκμεταλλευτικών πολιτικών θεσμών γίνεται λόγος για την ενεργοποίηση ενός φαύλου κύκλου. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η οικονομική μεγέθυνση είναι αδύνατη σε αυτές τις περιπτώσεις, δεδομένου ότι η πολιτική ελίτ επιδιώκει ως ένα βαθμό τη μεγέθυνση ώστε να έχει τη δυνατότητα να αποσπά ολοένα περισσότερους πόρους. Το συμπέρασμα ωστόσο των ερευνητών είναι ότι η μεγέθυνση με αυτά τα χαρακτηριστικά δε θα είναι διατηρήσιμη μακροπρόθεσμα. Κατά το βασικό επιχειρήμα η μακροπρόθεσμη μεγέθυνση

απαιτεί τη διαρκή καινοτομία, η οποία ωστόσο είναι συνυφασμένη με τη Δημιουργική Καταστροφή (Creative Destruction). Στην περίπτωση ύπαρξης εκμεταλλευτικών θεσμών, ωστόσο, οι ελίτ αντιλαμβάνονται τη Δημιουργική Καταστροφή ως απειλή και αντιστέκονται σθεναρά με αποτέλεσμα να την περιορίζουν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τους ερευνητές αποτελεί το παράδειγμα της Κίνας. Οι υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης της κινεζικής οικονομίας μπορούν να δικαιολογηθούν στη βάση της διαδικασίας ανάκτησης του χαμένου εδάφους (catch-up), ενώ υποστηρίζονται έως τώρα από την εισαγωγή τεχνολογίας από το εξωτερικό για την ώθηση του εξαγωγικού τομέα. Ωστόσο, η διαδικασία της σύγκλισης είναι καταδικασμένη να σταματήσει, εάν δεν υπάρξει αλλαγή στους πολιτικούς θεσμούς της Κίνας.

Η προοπτική αυτή, ωστόσο, δε φαντάζει πιθανή στους ερευνητές. Στις περιπτώσεις όπου εντοπίζονται εκμεταλλευτικοί πολιτικοί θεσμοί, προβλέπεται ότι θα λειτουργήσει ο «Σιδηρούς Νόμος της Ολιγαρχίας» του Robert Michels (Acemoglu & Robinson, 2019). Έτσι, ακόμη και αν η προηγούμενη πολιτική ελίτ εκδιωχθεί και έρθει στη θέση της μια νέα, ο εκμεταλλευτικός χαρακτήρας των θεσμών θα επιβιώσει. Ακόμη, ο εκδημοκρατισμός μπορεί να προχωρήσει, ωστόσο οι οικονομικοί θεσμοί είναι πιθανό να συνεχίσουν να ευνοούν τις ελίτ, γεγονός το οποίο υποδηλώνει μια κατάσταση «αιχμαλωτισμένης» δημοκρατίας (captured democracy) (Acemoglu & Robinson, 2008). Η διευθέτηση αυτή μπορεί να προκύψει στην περίπτωση όπου οι δρώντες είναι ικανοί να επενδύσουν στην διατήρηση της *de facto* πολιτικής τους ισχύος. Η θεσμική μεταβολή γίνεται κατανοητή μέσα από το πρίσμα της απειλής της επανάστασης και ο εκδημοκρατισμός θεωρείται ότι λειτουργεί ως μια αξιόπιστη δέσμευση (credible commitment) των ελίτ για τη μελλοντική αναδιανομή των πόρων (Acemoglu et al., 2005). Ωστόσο, η οικονομική ανισότητα επηρεάζει σημαντικά την προοπτική της πραγματοποίησης του εκδημοκρατισμού. Στην περίπτωση όπου η ανισότητα είναι υψηλή, ο κίνδυνος απώλειας μέρους του πλούτου της ελίτ είναι υψηλός και επομένως υπάρχει το κίνητρο να χρησιμοποιηθεί η πολιτική ισχύς για να αντισταθούν στον εκδημοκρατισμό, ενώ στις περιπτώσεις όπου η ανισότητα είναι ελάχιστη, εύλογα υποστηρίζεται ότι δε δημιουργείται κίνητρο για πολιτική κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών. Επομένως, ο εκδημοκρατισμός ευνοείται κατά βάση σε ένα περιβάλλον με μεσαίου επιπέδου οικονομικές ανισότητες.

Εν τέλει, οι Acemoglu & Robinson (2018) καταλήγουν να αμφισβητούν έντονα τη μονοσήμαντη συσχέτιση ανάμεσα στη μεγέθυνση και τη δημοκρατία, όπως υποδηλώνεται από την υπόθεση του εκσυγχρονισμού. Η υπόθεση αυτή βασίζεται σημαντικά στην ερμηνεία της διαπίστωσης του Lipset (1959) περί άμεσης συσχέτισης ανάμεσα στο κατά κεφαλήν εισόδημα και τη δημοκρατία. Πιο συγκεκριμένα, διατύπωσε την υπόθεση κατά την οποία όσο περισσότερη οικονομική ευημερία αποκτά ένα έθνος, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες να εδραιωθεί και να επιβιώσει ένα δημοκρατικό καθεστώς, το οποίο θα υποστηρίζεται από μια αποτελεσματική γραφειοκρατία. Αντιστρέφοντας την υπόθεση του εκσυγχρονισμού, οι Acemoglu et al. (2019) εξετάζουν ένα δείγμα 175 χωρών για την περίοδο 1960-2010 και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο εκδημοκρατισμός οδηγεί κατά μέσο όρο σε 20% υψηλότερο ΑΕΠ κατά κεφαλήν μέσα σε χρονικό διάστημα τριών δεκαετιών.

2.3 ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΓΧΩΡΙΑ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Η διάκριση συμπεριληπτικών και εκμεταλλευτικών θεσμών ακολουθείται από συνδηλώσεις τόσο για τη μεγέθυνση, όσο και για τη διανομή του εισοδήματος και του πλούτου (Acemoglu & Robinson, 2019). Ειδικότερα, οι συμπεριληπτικοί θεσμοί σχετίζονται με σχετικά χαμηλές ανισότητες, ενώ οι εκμεταλλευτικοί θεσμοί σχετίζονται με υψηλά επίπεδα ανισοτήτων και περιορισμένες προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας. Η προσέγγιση των Acemoglu & Robinson (2002) τους οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η μεταβολή της ανισότητας κατά τη φάση της οικονομικής ανάπτυξης δεν ακολουθεί απαραίτητα την πορεία που προβλέπεται από την καμπύλη Kuznets. Κατά την οπτική που προσφέρει η θεωρία του Kuznets, οι μεταβολές στην ανισότητα στις φάσεις της οικονομικής ανάπτυξης οφείλονται στη σταδιακή μετακίνηση των εργαζομένων προς τους νεότερους τομείς². Η τροχιά της ανισότητας όπως περιγράφεται στην καμπύλη Kuznets αποτελεί μια ειδική περίπτωση, η οποία αποτυπώνεται στην ιστορική εμπειρία των αναπτυσσόμενων οικονομιών. Ταυτόχρονα, η σταδιακή μείωση της ανισότητας δε μπορεί να θεωρηθεί αναπόφευκτη αλλά εξηγείται από πολιτικούς παράγοντες και θεσμικές μεταβολές του παρελθόντος.

Στο πλαίσιο αυτό, οι δημοκρατικοί πολιτικοί θεσμοί θεωρούνται καθοριστικοί για τη σταδιακή μείωση της ανισότητας έπειτα από ένα δεδομένο σημείο. Όσο η μεγέθυνση προχωρά και η ανισότητα αυξάνεται, η απειλή της κοινωνικής αναταραχής ενισχύεται. Στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων οικονομιών, όπως του Ηνωμένου Βασιλείου, η απειλή αυτή οδήγησε τις ελίτ στην αποδοχή του εκδημοκρατισμού. Αντιθέτως, σε άλλες περιπτώσεις η τροχιά της καμπύλης Kuznets δεν επιβεβαιώνεται. Οι ερευνητές αναφέρονται στην περίπτωση της «Αυτοκρατορικής Καταστροφής» (Autocratic Disaster), με αναφορά σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής, όπου η αρχική ανισότητα είναι ιδιαίτερα υψηλή και οι πιέσεις για πολιτική μεταβολή εμποδίζονται από την πολιτική ισχύ των ελίτ. Οι περιπτώσεις αυτές είναι εγκλωβισμένες σε ένα φαύλο κύκλο υψηλής ανισότητας και οικονομικής στασιμότητας. Μία ακόμη περίπτωση αφορά στο «Ασιατικό Θαύμα» (Asian Miracle), με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Νότιας Κορέας, όπου η ανισότητα ήταν ήδη χαμηλή από τη δεκαετία του 1950 και γνώρισε ταχείς ρυθμούς μεγέθυνσης, εξαιτίας της άμεσης κίνησης προς τη διαμόρφωση συμπεριληπτικών οικονομικών θεσμών, όπως μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν στη διανομή της γης. Στην περίπτωση αυτή, η χαμηλή ανισότητα των αρχικών συνθηκών δεν έδωσε το κίνητρο για επιδίωξη μεταβολής των πολιτικών θεσμών, και έτσι οι προσπάθειες εκδημοκρατισμού δεν παρουσιάστηκαν παρά αρκετές δεκαετίες αργότερα.

Οι Acemoglu & Robinson (2002) υποστηρίζουν ότι τα δημοκρατικά καθεστώτα παρουσιάζουν εγγενώς χαμηλότερα επίπεδα ανισότητας από τα αυταρχικά καθεστώτα, εξαιτίας της τάσης των δημοκρατικών θεσμών να ευνοούν την αναδιανομή από τα πλουσιότερα στα φτωχότερα μέλη

²Ως προς τη σημασία του δυϊσμού της παραγωγικής διάρθρωσης, η θεωρία του Kuznets βασίζεται σημαντικά στη συνεισφορά του Arthur Lewis το 1954 στο υπόδειγμα των δύο τομέων (two-sector model). Στην προσέγγιση αυτή υποστηρίζεται ότι στις λιγότερο αναπτυσσόμενες οικονομίες συμβιώνουν ο σύγχρονος καπιταλιστικός τομέας με τον παραδοσιακό τομέα «στοιχειώδους διαβίωσης» (subsistence sector), ο οποίος ταυτίζεται με την αγροτική παραγωγή και χαρακτηρίζεται από μηδενική ή ακόμη και αρνητική παραγωγικότητα (Alvarez-Pereira et al., 2014)

της κοινωνίας³. Η προσέγγισή τους βασίζεται στο Θεώρημα του Διαμέσου Ψηφοφόρου (Median Voter Theorem) όπως παρουσιάζεται στην υπόθεση Meltzer-Richards το 1981. Κατά την οπτική αυτή διακρίνονται δύο επιμέρους εισοδηματικές ομάδες οι οποίες είναι ομοιογενείς εντός τους (οι πλούσιοι και οι φτωχοί) και έχουν αντικρουόμενα συμφέροντα ως προς την αναδιανομή. Δεδομένης της άνισης κατανομής εισοδήματος, ο διάμεσος ψηφοφόρος, ο οποίος επιτελεί κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της εκλογικής πλειοψηφίας, θεωρείται ότι θα λαμβάνει εισόδημα κάτω του διαμέσου, και επομένως είναι προς το συμφέρον του να υποστηρίξει εκείνους τους πολιτικούς σχηματισμούς που ευνοούν την αναδιανομή (Bourguignon, 2015). Στο υπόδειγμα αυτό για την ανάλυση της εκλογικής συμπεριφοράς η επιλογή της ψήφου αποτελεί άμεση συνάρτηση του εισοδήματος των ατόμων.

Ωστόσο, η θετική σχέση της δημοκρατίας με την αναδιανομή δεν επιβεβαιώνεται εμπειρικά (Gradstein & Milanovic, 2004). Για παράδειγμα, κατά την προσέγγιση αυτή υποστηρίζεται ότι η αναδιανομή θα είναι μεγαλύτερη στις χώρες εκείνες όπου η ανισότητα είναι υψηλότερη, δεδομένου ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις παρουσιάζεται ως επιτακτική ανάγκη. Οι Chancel et al. (2021), ωστόσο, εντοπίζουν ότι η αναδιανομή είναι μικρότερη σ' αυτές τις περιπτώσεις, γεγονός το οποίο πιθανώς οφείλεται στην απουσία αποτελεσματικών μηχανισμών. Μάλιστα, οι ίδιοι οι Acemoglu et al. (2014) καταλήγουν στην απόρριψη της αρχικής τους υπόθεσης μέσω της εμπειρικής διερεύνησης σε δείγμα 184 χωρών για την περίοδο 1960-2010. Χαρακτηριστικά, σε αυτή τη μελέτη διαπιστώνεται ότι ο εκδημοκρατισμός μπορεί να συνοδευτεί από την όξυνση των ανισοτήτων, παρουσιάζοντας τρεις πιθανούς ερμηνευτικούς παράγοντες για να περιγράψουν αυτό το φαινόμενο. Αρχικά, η ανισότητα δεν αναμένεται να υποχωρήσει στην περίπτωση της «αιχμαλωτισμένης» δημοκρατίας, εξαιτίας της συγκέντρωσης της πολιτικής ισχύος στις ελίτ οι οποίες αντιστέκονται στην ουσιαστική μεταβολή των πολιτικών θεσμών. Ένας δεύτερος λόγος αύξησης της ανισότητας εντοπίζεται στην είσοδο στην αγορά εργασίας των κοινωνικών ομάδων που προηγουμένως ήταν αποκλεισμένες. Η τάση αυτή εξηγείται από την είσοδο ατόμων σε επαγγέλματα τα οποία παρουσιάζουν μεγαλύτερη διασπορά απολαβών σε σχέση με την προηγούμενη απασχόλησή τους σε τομείς ανειδίκευτης εργασίας και χαμηλής παραγωγικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Νότιας Αφρικής μετά την πτώση του *Apartheid*. Ο τελευταίος λόγος αφορά στον κρίσιμο ρόλο της μεσαίας τάξης, την οποία εντάσσουν στην ανάλυσή τους ως μια τρίτη διακριτή, αλλά ομοιογενή εντός της, κοινωνική ομάδα, στην οποία περιλαμβάνεται ο διάμεσος ψηφοφόρος. Χαρακτηριστικά, η μεσαία τάξη υποστηρίζει την αναδιανομή προς τον εαυτό της και ως εκ τούτου η ανισότητα μπορεί είτε να αυξηθεί είτε να μειωθεί, ανάλογα με την αρχική εισοδηματική της απόσταση από τους φτωχούς και τους πλούσιους.

³Η συσχέτιση της δημοκρατίας με την ανισότητα διερευνάται και από μελέτες που εξετάζουν τη διανομή προ-φόρων και μεταβιβάσεων (pre-distribution) (Timmons, 2010). Για παράδειγμα ο Rodrik (1999), εντοπίζει ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στους δημοκρατικούς θεσμούς και στο μερίδιο των μισθών στο εθνικό εισόδημα.

3. ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ & ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

3.1 ΟΙ ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΤΗΣ ΘΕΣΜΟΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Η απόκρυψη της ετερογένειας

Η θεσμοκεντρική προσέγγιση, και ιδίως η συμβολή των Acemoglu & Robinson (2005), έχουν επηρεάσει σημαντικά τη χάραξη πολιτικής των διεθνών οργανισμών, όπως της Παγκόσμιας Τράπεζας. Ειδικότερα, η έμφαση στην εφαρμογή πολιτικών νομισματικής και δημοσιονομικής πειθαρχίας καθώς και της απελευθέρωσης του εμπορίου στο πλαίσιο της Συναινεσης της Ουάσιγκτον (Washington Consensus) έχει αντικατασταθεί από την έμφαση στη μεταρρύθμιση των θεσμών διακυβέρνησης, για παράδειγμα των θεσμών που καθορίζουν και επιβάλλουν τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα (“get the institutions right”) (Rodrik, 2004). Παράλληλα, έχει δώσει ώθηση σε άλλες μελέτες για την περαιτέρω εμπειρική διερεύνηση της σχέσης των θεσμών με τη μεγέθυνση και την ανισότητα. Ωστόσο, οι προσεγγίσεις αυτές παρουσιάζουν σημαντικές αδυναμίες, οι οποίες προκύπτουν εν μέρει από μεθοδολογικές επιλογές, και εν μέρει αφορούν στη δυνατότητα αυτού του τύπου της ανάλυσης να αποκαλύψει τους ακριβείς μηχανισμούς που επηρεάζουν τη μεγέθυνση και την ανισότητα για τις επιμέρους περιπτώσεις.

Ορισμένες μελέτες χρησιμοποιούν δείκτες που επιδιώκουν να αποτυπώσουν το βαθμό της θεσμικής ποιότητας (institutional quality). Τέτοιοι δείκτες μπορεί να αφορούν στον κίνδυνο σφετερισμού των οφελών από το Κράτος (Acemoglu et al., 2001) ή το βαθμό περιορισμού και λογοδοσίας της εκτελεστικής εξουσίας (Acemoglu et al., 2002)⁴. Σε άλλες αναλύσεις κατασκευάζεται ένας διχοτομικός δείκτης για τη διάκριση δημοκρατικών και αυταρχικών καθεστώτων στη βάση της ύπαρξης τυπικών δημοκρατικών διαδικασιών (Acemoglu et al., 2014, Acemoglu et al., 2019). Πολλές εμπειρικές μελέτες, συλλέγοντας δεδομένα για λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες, υποστηρίζουν ότι υφίσταται μια αρνητική σχέση ανάμεσα σε σύνθετους (composite) δείκτες θεσμικής ποιότητας και τη μεγέθυνση ή την ανισότητα σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα (Zhuang et al., 2010, Amendola et al. 2013, Huang & Ho, 2018, Náplava, 2020, Coccia, 2021). Οι Chong & Gradstein (2007) υποθέτουν διττή φορά αιτιότητας και επιβεβαιώνουν την ισχυρή συσχέτιση της ποιότητας των θεσμών με την ανισότητα, υποστηρίζοντας ωστόσο ότι η επίδραση της ανισότητας στη θεσμική ποιότητα είναι ισχυρότερη (Chong & Gradstein, 2007).

Ένα σημαντικό μειονέκτημα των εμπειρικών αναλύσεων έγκειται στο γεγονός ότι οι δείκτες θεσμικής ποιότητας βασίζονται στις απαντήσεις ειδικών και επενδυτών του εξωτερικού σε ερωτηματολόγια και επομένως απηχούν τις υποκειμενικές τους αντιλήψεις, γεγονός το οποίο επηρεάζει την αξιοπιστία τους (Rodrik, 2004, Zhuang et al., 2010). Ωστόσο, το βασικό σημείο κριτικής προκύπτει από την αδυναμία γενίκευσης των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τις συσχετίσεις. Από τη φύση της αυτή η μέθοδος ανάλυσης δεν είναι ικανή να περιγράψει τον

⁴Ενδεικτικά, δείκτες που χρησιμοποιούνται συχνά από τις εμπειρικές μελέτες εντοπίζονται στις παρακάτω βάσεις δεδομένων: World Bank Governance Indicators <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>, Polity Project <https://www.systemicpeace.org/polityproject.html>, Freedom House <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>

ακριβή μηχανισμό που χαρακτηρίζει τη σχέση των θεσμών με τη μεγέθυνση και την ανισότητα (Chang, 2011, Jütting, 2013, Bourguignon, 2015). Ειδικότερα, οι μελέτες που χρησιμοποιούν δείκτες θεσμικής ποιότητας, οι οποίοι περιλαμβάνουν ένα σύνολο από θεσμικά χαρακτηριστικά, δε μπορούν να αναδείξουν σε ποιο ακριβώς από τα επιμέρους στοιχεία του θεσμικού πλαισίου αποδίδονται τα αποτελέσματα της συσχέτισης. Παρόμοιο ζήτημα παρουσιάζεται και κατά τη χρήση διχοτομικών δεικτών για την διάκριση ανάμεσα σε δημοκρατικά και μη δημοκρατικά καθεστώτα, καθώς οι δείκτες αυτοί αποκρύπτουν την ετερογένεια των οικονομιών που εντάσσονται στην ίδια κατηγορία. Τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας διαφέρουν ανά περίπτωση, όπως αναδεικνύεται για παράδειγμα μέσα από τη διαφοροποίηση πλειοψηφικών και αναλογικών εκλογικών συστημάτων (Shirley & Ménard, 2008). Αντίστοιχα, διαφορετικές μορφές αυταρχικών καθεστώτων, όπως οι στρατιωτικές δικτατορίες, οι μοναρχίες και οι μονοκομματικές Κυβερνήσεις, συνδέονται με διαφορετικές επιδόσεις ως προς τη μεγέθυνση και την ανισότητα (Panaro & Vaccaro, 2021).

Παράλληλα, οι εμπειρικές μελέτες για τα πολιτικά καθεστώτα χρησιμοποιούν δείκτες που αποτυπώνουν αποκλειστικά επίσημους θεσμούς και μπορούν να ποσοτικοποιηθούν και αδυνατούν να εξετάσουν τη σημασία των αντιλήψεων και της ιδεολογίας. Οι Acemoglu et al. (2019), αναγνωρίζουν την αδυναμία της οικονομετρικής τους προσέγγισης να συμπεριλάβει μορφές της *de facto* πολιτικής ισχύος, προχωρώντας στη διχοτόμηση δημοκρατικών και αυταρχικών καθεστώτων στη βάση της ύπαρξης τυπικών δημοκρατικών χαρακτηριστικών. Για την εξέταση της ανισότητας, ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι εμπειρικές μελέτες θα πρέπει να λαμβάνουν υπ' όψη τη διακηρυγμένη ιδεολογία του Κράτους (Gradstein & Milanovic, 2004, Dzionek-Kozłowska & Matera, 2016). Άλλοι, υποστηρίζουν ότι οι αντιλήψεις των πολιτών σχετικά με την ανισότητα παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζήτηση μέτρων αναδιανομής και ως εκ τούτου η προσεκτική εξέτασή τους μπορεί να οδηγήσει σε πειστικές ερμηνείες για την αδυναμία εμπειρικής θεμελίωσης των υποθέσεων του μοντέλου του Διάμεσου Ψηφοφόρου (Iversen & Goplerud, 2018, Dutzler et al., 2021).

Η διάσταση των ιδεών απουσιάζει και από τα υποδείγματα με τα οποία οι θεωρητικοί της θεσμοκεντρικής προσέγγισης επιδιώκουν να εξετάσουν τη θεσμική αλλαγή. Οι Acemoglu et al. (2005) βασίζονται στην παράδοση της Ορθολογικής Επιλογής (Rational Choice) για την ανάλυση της συμπεριφοράς. Η σύγκρουση ανάμεσα στις επιμέρους κοινωνικές ομάδες για τη θεσμική αλλαγή γίνεται κατανοητή ως ένα παίγνιο ανάμεσα σε εγωιστικά άτομα με ξεκάθαρα υλικά συμφέροντα. Οι κοινωνικές ομάδες αυτές (φτωχοί-μεσαία τάξη-πλούσια ελίτ) παρουσιάζονται ως ομοιογενείς στο εσωτερικό τους. Κατ' επέκταση, η προσέγγιση αδυνατεί να διατυπώσει συστηματικά υποθέσεις για τη συγκρότηση συνασπισμών ανάμεσα σε ομάδες που προέρχονται από διαφορετικές εισοδηματικές κατηγορίες, για παράδειγμα στη βάση κλαδικών συμφερόντων ή μεταβαλλόμενων πολιτικών και κοινωνικών διαιρετικών τομών (cleavages), και θεωρείται ότι παρουσιάζει μια απλουστευτική σύλληψη της ιστορίας και των κοινωνικών συγκρούσεων (Spiegler & Milberg, 2009, Rodrik, 2014, Farrell, 2018). Στο πλαίσιο αυτό, οι Acemoglu et al. (2015) υποστηρίζουν ότι ένας από τους λόγους που τα ευρήματά τους δεν υποστηρίζουν την υπόθεση του Διάμεσου Ψηφοφόρου αφορά στο ρόλο της μεσαίας τάξης, η οποία υποστηρίζει την αναδιανομή προς τον εαυτό της (Ενότητα 2.3).

Μια δεύτερη υπόθεση για την απόρριψη της υπόθεσης του Διάμεσου Ψηφοφόρου αφορά στην πιθανότητα ύπαρξης «αιχμαλωτισμένης» δημοκρατίας. Στην περίπτωση αυτή, οι ελίτ

χρησιμοποιούν την *de facto* πολιτική ισχύ για να αντισταθούν στην ουσιαστική θεσμική αλλαγή ώστε να προστατέψουν τις προσόδους τους και να αποτρέψουν την αναδιανομή. Κατά τους Scheve & Stasavage (2017), οι υπάρχουσες θεωρητικές συμβολές δεν έχουν καταφέρει να διαμορφώσουν ένα συνεκτικό πλαίσιο μελέτης του ρόλου της *de facto* πολιτικής ισχύος, δεδομένου ότι αυτή εκφράζεται μέσα από διαφορετικούς μηχανισμούς σε κάθε κοινωνία. Ταυτόχρονα, η προσοδοθηρία, την οποία οι Acemoglu & Robinson (2005) αποδίδουν στις οικονομίες με εκμεταλλευτικούς πολιτικούς θεσμούς, δε μπορεί να θεωρηθεί ως τυπικό χαρακτηριστικό αποκλειστικά των λιγότερο αναπτυγμένων οικονομιών (Stiglitz, 2013).

Συνύπαρξη συμπεριληπτικών θεσμών με αυξημένη ανισότητα

Η ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης των ετερογενών μηχανισμών για την ερμηνεία της ανισότητας υποδεικνύεται από την εμπειρική διαπίστωση ότι υψηλή ανισότητα παρουσιάζεται ακόμη και σε οικονομίες με κατά τ' άλλα συμπεριληπτικούς θεσμούς. Οι Bahamonde & Trasberg (2021) υποστηρίζουν ότι οι συμπεριληπτικοί οικονομικοί και πολιτικοί θεσμοί είναι πιθανό να σχετίζονται με μεγαλύτερη ανισότητα σε περιβάλλοντα όπου υπάρχει αναπτυγμένος χρηματοπιστωτικός τομέας και η σημασία των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων είναι ισχυρή. Ειδικότερα, προτείνουν ως μηχανισμό για την αύξηση της ανισότητας την επιρροή των πολυεθνικών επιχειρήσεων στον καθορισμό της εγχώριας οικονομικής πολιτικής και των πιέσεων για μείωση του μισθολογικού κόστους και για περικοπή της προστασίας της εργασίας καθώς και των αναδιανεμητικών πολιτικών. Η άποψη ότι η υψηλή ανισότητα μπορεί να εντοπίζεται ακόμη και σε περιπτώσεις με συμπεριληπτικούς θεσμούς έχει εκφραστεί και από τους ίδιους τους Acemoglu & Robinson (2019), σύμφωνα με τους οποίους οι ΗΠΑ εμφανίζουν μεγαλύτερο επίπεδο ανισότητας από τη Σουηδία, παρότι και στις δύο περιπτώσεις διακρίνονται συμπεριληπτικοί θεσμοί. Εντοπίζουν τις διαφορές στους θεσμούς της αγοράς εργασίας και του κοινωνικού κράτους, ενώ υποστηρίζουν ότι η ανισότητα στις ΗΠΑ δρα ευεργετικά προς την καινοτομία παρέχοντας τα κατάλληλα κίνητρα, αντίθετα από την περίπτωση της Σουηδίας. Εν τέλει, υποστηρίζουν ότι οι ΗΠΑ είναι πρωτοπόρες στην καινοτομία, χρησιμοποιώντας ένα ορισμένο δείκτη που καταμετρά τις νέες πατέντες. Ωστόσο, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι ΗΠΑ δε βρίσκονται στην πρώτη θέση όταν εξετάζονται εναλλακτικοί δείκτες για την καινοτομία (Chernomas & Hudson, 2019), η διαπίστωση των Acemoglu & Robinson (2019) καταδεικνύει ότι η διάκριση συμπεριληπτικών και εκμεταλλευτικών θεσμών δεν είναι ικανή να αποτυπώσει τις διαφορές ως προς την τροχιά εξέλιξης της ανισότητας στις οικονομίες που βρίσκονται εντός μιας εκ των δύο κατηγοριών.

Ταυτόχρονα, η θεσμοκεντρική προσέγγιση αδυνατεί να ερμηνεύσει την αύξηση της ανισότητας στις αναπτυγμένες οικονομίες μετά το τέλος της «Χρυσής Εποχής» (Kashwan et al., 2019). Χαρακτηριστικά, οι Acemoglu & Robinson (2012) υποθέτουν ότι οι συμπεριληπτικοί θεσμοί σχετίζονται με τη διαμόρφωση συνθηκών θετικής ανατροφοδότησης και τη δημιουργία ενός ενάρετου κύκλου υψηλής μεγέθυνσης και χαμηλής ανισότητας. Η αύξηση της ανισότητας στις αναπτυγμένες οικονομίες δεν υποστηρίζει τη συγκεκριμένη υπόθεση, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εξέλιξη αυτή μπορεί να έχει σημαντικές συνέπειες για τις προοπτικές της μεγέθυνσης. Μεταξύ άλλων, η αύξηση της ανισότητας συνεπάγεται μείωση της συναθροιστικής ζήτησης, εξαιτίας της σημασίας της κατανάλωσης των χαμηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων

που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ροπή προς κατανάλωση. Κατά τον Stiglitz (2013), η εξέλιξη αυτή μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη μακροπρόθεσμη μεγέθυνση και να προκαλέσει μακροοικονομική αστάθεια. Για παράδειγμα, στις ΗΠΑ η ζήτηση βασίστηκε στο χρέος (debt-led) το οποίο τροφοδότησε τη φούσκα του στεγαστικού τομέα, οδηγώντας σε μια μη βιώσιμη τροχιά μεγέθυνσης, όπως αναδείχθηκε από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-08. Η θεσοκεντρική προσέγγιση, δίνοντας έμφαση αποκλειστικά σε παράγοντες από την πλευρά της προσφοράς (supply-side) και στο μακροπρόθεσμο ορίζοντα ανάλυσης (Schneider & Nega, 2016), παραγνωρίζει το δυναμικό ρόλο της ζήτησης και ως εκ τούτου υπερεκτιμά την ικανότητα των συμπεριληπτικών θεσμών να οδηγούν σε βιώσιμη μεγέθυνση.

Προτάσεις πολιτικής

Η κριτική έχει κατευθυνθεί σημαντικά στις προτάσεις πολιτικής, όπως εκρέουν από τη θεσοκεντρική προσέγγιση. Κατά τους Acemoglu & Robinson (2019) οι διεθνείς οργανισμοί, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, προωθούν «καλές πρακτικές» για τη μεταρρύθμιση των θεσμών. Βέβαια, τονίζουν ότι οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα είναι μάλλον αποτυχημένες, δεδομένου ότι οι ισχυρές ελίτ στις οικονομίες με εκμεταλλευτικούς θεσμούς μπορούν να τις χειραγωγήσουν. Για ορισμένους θεωρητικούς, ωστόσο, οι προτάσεις πολιτικής αποτυγχάνουν γιατί δε λαμβάνουν υπ' όψη τις τοπικές συνθήκες που επικρατούν στις επιμέρους οικονομίες (Rodrik, 2008, Chang, 2011, Milanovic, 2019). Κατά τον Rodrik (2008), οι προτάσεις πολιτικής για τις αναπτυσσόμενες και τις αναδυόμενες οικονομίες θα πρέπει να λαμβάνουν υπ' όψη ότι σε κάθε χρονικό σημείο οι οικονομίες αντιμετωπίζουν διαφορετικούς περιορισμούς (binding constraints). Για παράδειγμα, σε ορισμένες περιπτώσεις ο περιορισμός που πρέπει να ξεπεραστεί αφορά στη νομισματική αστάθεια ενώ σε άλλες διαμορφώνονται περιορισμοί από το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Ταυτόχρονα, οι επιτυχημένες πολιτικές είναι πιθανό να βασίζονται σε ανορθόδοξα κατά την οικονομική θεωρία χαρακτηριστικά.

Το παράδειγμα της Κίνας είναι χαρακτηριστικό. Κατά τους Acemoglu & Robinson (2012) η μεγέθυνση στην Κίνα είναι καταδικασμένη να σταματήσει εξαιτίας των εκμεταλλευτικών πολιτικών θεσμών (Ενότητα 2.2). Κατά τον Milanovic (2019) ωστόσο, στην περίπτωση της Κίνας τα χαρακτηριστικά του θεσμικού πλαισίου δεν είναι λιγότερο αποτελεσματικά. Για παράδειγμα, η διαφθορά έχει διαμορφώσει τοπικές «προστατευόμενες» από την πολιτική ελίτ καπιταλιστικές ομάδες (crony capitalism), οι οποίες ανταγωνίζονται μεταξύ τους και ως αποτέλεσμα δεν εμποδίζεται η διαδικασία της Δημιουργικής Καταστροφής. Παράλληλα, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι πολλές φορές ασαφώς μοιρασμένα ανάμεσα στην πολιτική ελίτ και την ιδιωτική πρωτοβουλία, ωστόσο οι μορφές αυτές έχουν συνδεθεί έως πρόσφατα με αρκετά υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης, όπως στην περίπτωση των «Δημοτικών και Κοινοτικών Επιχειρήσεων» (Township and Village Enterprises). Κατά τον Rodrik (2004) η συμμετοχή των επίσημων αρχών στα δικαιώματα ιδιοκτησίας στάθηκε ικανή να διαμορφώσει συνθήκες για την αύξηση της ιδιωτικής επένδυσης στην Κίνα. Δεδομένης της απουσίας αμερόληπτης δικαιοσύνης για να επιβάλλει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, ο διαμοιρασμός των κερδών ανάμεσα στον ιδιωτικό τομέα και τις επίσημες αρχές μείωσε τον εκλαμβανόμενο κίνδυνο του σφετερισμού των οφελών, καθώς οι τελευταίες είχαν συμφέρον να διατηρήσουν υψηλή την κερδοφορία. Ως εκ τούτου, παρότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας απέχουν σημαντικά από τις «καλές πρακτικές» μπορούν να

θεωρηθούν αποτελεσματικά. Κατ' επέκταση, η έρευνα θα πρέπει να δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη λειτουργία (function) παρά στη μορφή (form) των θεσμών.

Εν τέλει, η κριτική έχει στραφεί στην ιστορική αναδρομή με την οποία οι θεωρητικοί της θεσμοκεντρικής προσέγγισης θεμελιώνουν την υπόθεση περί της καθοριστικής σημασίας των συμπεριληπτικών θεσμών στην τροχιά εξέλιξης των αναπτυγμένων οικονομιών. Χαρακτηριστικά, ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι σε πολλές περιπτώσεις τα ιστορικά στοιχεία είναι ανακριβή, καθώς δε λαμβάνονται υπ' όψη οι πιο πρόσφατες αναθεωρήσεις. Ορισμένες μελέτες δίνουν έμφαση σε νέα στοιχεία για την ανισότητα. Όπως εντοπίζουν, η ανισότητα του πλούτου στις αποικίες ήταν σε παρόμοιο ή και σε χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με εκείνο των αναπτυγμένων χωρών έως τα μέσα του 19ου αιώνα (Scheve & Stasavage, 2017). Ο Piketty (2022), έχοντας υπ' όψη τις πιο πρόσφατες αναθεωρήσεις, εντοπίζει την αιτία της οικονομικής απογείωσης του Ηνωμένου Βασιλείου στους δημοσιονομικούς και στρατιωτικούς θεσμούς της περιόδου, καθώς και στις πολιτικές προστατευτισμού στο εμπόριο, παρά στην ανάδυση ενός τύπου συμπεριληπτικών θεσμών. Αντίθετα, παρατηρεί ότι κατά την ίδια περίοδο η Κίνα είχε περισσότερο απελευθερωμένους θεσμούς από τις δυτικές οικονομίες, καθώς η κινητικότητα της εργασίας ήταν μεγαλύτερη, η φορολογία χαμηλότερη και δινόταν έμφαση στην ισοσκέλιση των προϋπολογισμών. Κατά τον ίδιο, οι αναλυτικές κατηγορίες των συμπεριληπτικών και εκμεταλλευτικών θεσμών είναι υπερβολικά ευρείες και α-ιστορικές (Piketty, 2015). Με παρόμοιο τρόπο, ο Chang (2011) τονίζει ότι οι χώρες που θεωρούνται αναπτυγμένες σήμερα απέκτησαν συμπεριληπτικούς θεσμούς μόνο μετά την οικονομική τους απογείωση (take-off). Ως αποτέλεσμα, η θεσμοκεντρική προσέγγιση φαίνεται να μη δίνει την απαραίτητη έμφαση στο ρόλο του Κράτους, δεδομένου ότι στις θεωρίες αυτές το Κράτος περιορίζεται απλώς στην εγγύηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και στην επίλυση των αποτυχιών της αγοράς (market failures). Στο πλαίσιο αυτό παραγνωρίζεται η δυνατότητα του Κράτους να προωθεί την καινοτομία (Chernomas & Hudson, 2019), καθώς και ο αναπτυξιακός του ρόλος ο οποίος αναδεικνύεται από την ιστορική εμπειρία χωρών όπως η Ταιβάν και η Νότια Κορέα (Chang, 2011).

3.2 ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Τα «καθεστώτα ανισότητας»

Από την παραπάνω κριτική συζήτηση προκύπτουν ορισμένες αδυναμίες των συμβατικών θεσμικών προσεγγίσεων που αφορούν τόσο στην ανάλυση της σχέσης των θεσμών με τη μεγέθυνση, όσο και τη σχέση τους με την ανισότητα. Οι αδυναμίες που εντοπίζονται στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου αφορούν στη χρήση διχοτομικών κατηγοριών που αποκρύπτουν την ετερογένεια, στη δυσκολία γενίκευσης των προτάσεων πολιτικής, καθώς και στην απουσία συστηματικής μελέτης του ρόλου των ιδεών.

Μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση για την εξέταση της ανισότητας σε ιστορική προοπτική παρουσιάζεται από τον Piketty (2020) στο έργο του *Capital & Ideology*. Στο έργο αυτό κάνει λόγο για τα «καθεστώτα ανισότητας» (inequality regimes), τα οποία ορίζονται ως ένα σύνολο

συστημάτων και θεσμών μέσω των οποίων οι ανισότητες μιας κοινωνίας νομιμοποιούνται και δομούνται. Ο Piketty δίνει έμφαση στο μετασχηματισμό αυτών των καθεστώτων στο χρόνο, ξεκινώντας από τις προ-νεωτερικές τριαδικές (ternary) κοινωνίες, περνώντας στις δουλκοκτητικές και τις αποικιακές κοινωνίες, την κοινωνία των ιδιοκτητών (ownership societies) των αρχών του 20ου αιώνα στην Ευρώπη, τις κομμουνιστικές και σοσιαλδημοκρατικές διευθετήσεις, έως την περίοδο του υπερ-καπιταλισμού (Hyper-capitalism). Στις κοινωνίες αυτές, ο συγγραφέας εστιάζει στην περιγραφή της ταξικής διαστρωμάτωσης και των ιεραρχικών θεσμών που τις διέπουν, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή σε θεσμούς όπως το νομικό και το εκπαιδευτικό σύστημα, τη δημοσιονομική πολιτική και στα χαρακτηριστικά του πολιτικού καθεστώτος. Στο πλαίσιο αυτό, η μεταβολή της ανισότητας καθορίζεται από τους θεσμούς και τις πολιτικές που μια κοινωνία επιλέγει να υιοθετήσει. Για παράδειγμα, η μείωση της ανισότητας κατά την πολεμική περίοδο μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσα από το πρίσμα των θεσμών, των πολιτικών και των καταστροφών του 20ου αιώνα. Η μείωση αυτή συντελέστηκε κάτω από διαφορετικές θεσμικές διευθετήσεις, γεγονός το οποίο αναδεικνύει ότι τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά κάθε οικονομίας θα πρέπει να εξεταστούν σε βάθος. Κατά την μεταπολεμική περίοδο η μείωση της ανισότητας συντελέστηκε σε ένα εύρος οικονομιών με διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς το πολιτικό τους καθεστώς, δίνοντας το παράδειγμα των ΗΠΑ, της Ευρώπης, της Κίνας, της Ρωσίας, αλλά και της Ινδίας (Piketty, 2020). Η παρατήρηση αυτή συνηγορεί ως προς την άποψη ότι η εξαιρετική περίοδος της Χρυσής Εποχής (Piketty, 2014) δε μπορεί να ερμηνευτεί στη βάση της ανάδυσης ενός ιδιαίτερου τύπου συμπεριληπτικών θεσμών.

Κεντρική έννοια στην προσέγγιση αυτή είναι εκείνη της ιδεολογίας. Ο Piketty (2020) υποστηρίζει ότι «η ανισότητα δεν είναι ούτε οικονομική ούτε τεχνολογική, αλλά είναι κατά βάση ιδεολογική και πολιτική». Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι η οικονομική διάσταση δεν παίζει κανένα ρόλο. Ο καθοριστικός παράγοντας για την εξέλιξη της ανισότητας εντοπίζεται στην αλληλεπίδραση των οικονομικών δυνάμεων και των θεσμικών διευθετήσεων (Piketty, 2015). Οι θεσμοί και οι πολιτικές γίνονται κατανοητά ως προϊόντα της σύγκρουσης των επιμέρους κοινωνικών ομάδων. Η σύγκρουση αυτή, ωστόσο, στηρίζεται σημαντικά σε διαφοροποιημένες αφηγήσεις για την δόμηση του πολιτικού καθεστώτος, του καθεστώτος ιδιοκτησίας, των δημοσιονομικών και των εκπαιδευτικών θεσμών (Piketty, *ibid*). Οι ιδέες επομένως διαδραματίζουν τον κρίσιμο ρόλο της απάντησης σε ερωτήματα όπως στην αναζήτηση του τρόπου με τον οποίο πρέπει να διαμοιράζεται ο πλούτος, καθώς και ποιες κοινωνικές ομάδες πρέπει να συμμετέχουν ή να αποκλειστούν από την πολιτική κοινωνία. Η προσέγγιση αναδεικνύει τη σημασία των διαιρετικών τομών. Ο Piketty διακρίνει ανάμεσα σε δύο διαιρετικές τομές, της ταυτότητας (identity-based), η οποία σχηματίζεται ιδίως στη βάση εθνοτικών και θρησκευτικών διαφορών, και της τάξης (class-based), και επιδιώκει να εντοπίσει τη σχετική τους σημασία ως προς την πολιτική κινητοποίηση. Η συστηματική εξέταση των διαιρετικών τομών επιτρέπει να εξεταστούν ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά των οικονομιών που δυνητικά εξηγούν τις διαφορές ως προς την ανισότητα. Για παράδειγμα, οι Gethin et al. (2021), εντοπίζουν ότι η σημασία της ταξικής θέσης για την εκλογική συμπεριφορά στις αναπτυσσόμενες οικονομίες έχει μειωθεί καθώς πλέον κυριαρχούν οι διαφορές σε ζητήματα ταυτότητας. Ωστόσο, δεν ισχύει το ίδιο για τον υπόλοιπο κόσμο, όπως για παράδειγμα στη Βραζιλία και την Ινδία, όπου η ταξική διάσταση έχει ενισχυθεί.

Η προσέγγιση των Μοντέλων Μεγέθυνσης

Η συνεισφορά του Piketty έγκειται τόσο στην ανάδειξη του ρόλου της ιδεολογίας και των θεσμών, όσο και στη σημασία που αποδίδει στη συστηματική μελέτη επιμέρους οικονομιών σε ιστορική προοπτική για την εξήγηση των ανισοτήτων. Όπως αναφέρει, τα «καθεστώτα ανισότητας» διαφέρουν σημαντικά από χώρα σε χώρα (Piketty, 2021). Στο σημείο αυτό φέρνει ως παράδειγμα τις χώρες της Λατινικής Αμερικής, οι οποίες παρότι χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα ανισότητας στο σύνολό τους, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ως προς τη διάρθρωση και την τροχιά εξέλιξης. Μία χρήσιμη οπτική για την εξέταση της τροχιάς των επιμέρους χωρών εντοπίζεται στην προσέγγιση των Μοντέλων Μεγέθυνσης, ενώ πρόσφατες μελέτες επιδιώκουν να τα εφαρμόσουν στην περίπτωση των αναδυόμενων οικονομιών. Η προσέγγιση αυτή μπορεί να αναδείξει την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις οικονομικές δυνάμεις, τους θεσμούς αλλά και την ιδεολογία για τον καθορισμό της μεγέθυνσης και της ανισότητας.

Οι Baccaro & Pontusson (2016) αναπτύσσουν τη θεωρία τους κριτικά στην προσέγγιση των Εκδοχών του Καπιταλισμού (Varieties of Capitalism) (Hall & Soskice, 2001). Στην προσέγγιση των Εκδοχών του Καπιταλισμού γίνεται η διάκριση των Φιλελεύθερων Οικονομιών της Αγοράς (Liberal Markets Economies), όπως οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία, και των Συντονισμένων Οικονομιών της Αγοράς (Coordinated Market Economies), όπως η Γερμανία, η Ιαπωνία και οι Σκανδιναβικές χώρες. Οι οικονομίες αυτές παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε θεσμικούς τομείς όπως οι βιομηχανικές σχέσεις και τα συστήματα επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης. Ένα βασικό σημείο κριτικής της θεωρίας έγκειται στην έμφαση που δίνεται στην οικονομική αποτελεσματικότητα και τη σταθερότητα των θεσμικών διευθετήσεων, η οποία θεωρείται δεδομένη μέσω της διαμόρφωσης «θεσμικών συμπληρωματικότητας» (institutional complementarities). Στο πλαίσιο αυτό, τα επιμέρους χαρακτηριστικά των δύο κατηγοριών συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός «θεσμικού συγκριτικού πλεονεκτήματος» (institutional comparative advantage) (Schedelik et al., 2020). Οι θεσμικές αυτές διευθετήσεις είναι σταθερές, ενώ ακόμη και αν επηρεαστούν από ένα εξωγενές σοκ, θα υπάρξει επιστροφή στο σημείο ισορροπίας (Streeck, 2016). Κατά τους Baccaro & Pontusson (2016), η προσέγγιση αυτή είναι προβληματική καθώς αγνοεί την πλευρά της ζήτησης για τη σταθερότητα της μεγέθυνσης. Παράλληλα, η διχοτομική διάκριση αποτυγχάνει να αποτυπώσει τις διαφορές εντός των οικονομιών που ομαδοποιούνται στην ίδια κατηγορία. Χαρακτηριστικά, η προσέγγιση των Εκδοχών του Καπιταλισμού υποστηρίζει ότι η αυξημένη ανισότητα είναι τυπικό στοιχείο των Φιλελεύθερων Οικονομιών, ενώ αντίθετα στην περίπτωση των Συντονισμένων Οικονομιών η ανισότητα είναι χαμηλή εξαιτίας της λειτουργίας των θεσμών κοινωνικής προστασίας. Ωστόσο, οι Baccaro & Pontusson (ibid) παρατηρούν ότι η ανισότητα τις τελευταίες δεκαετίες ακολούθησε αυξητική πορεία και στις δύο περιπτώσεις. Παράλληλα, οι θεωρητικοί των Εκδοχών του Καπιταλισμού έχουν επιδιώξει να επεκτείνουν τις κατηγορίες, κάνοντας λόγω για Μεικτές Οικονομίες της Αγοράς (Mixed Market Economies), όπως στην περίπτωση της Γαλλίας και της Ιταλίας, καθώς και για Ιεραρχικές Οικονομίες της Αγοράς (Hierarchical Market Economies), όπως στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής. Ωστόσο, και σε αυτές τις περιπτώσεις, οι οικονομίες που αποτελούν τις κατηγορίες είναι σε μεγάλο βαθμό ετερογενείς (Schedelik et al., 2020, Balestro & Botelho, 2021).

Η προσέγγιση των Μοντέλων Μεγέθυνσης επιδιώκει να ξεπεράσει αυτές τις αδυναμίες. Στόχος των θεωρητικών πλέον δεν είναι η κατασκευή μιας τυπολογίας, αλλά η διερεύνηση των

διαφορετικών τροχιών των εθνικών οικονομιών⁵. Όπως παρατηρούν, από το 1980 υπάρχει μία τάση αύξησης των εισοδηματικών ανισοτήτων, καθώς και μία μείωση του μεριδίου των μισθών στο εθνικό εισόδημα, (Baccaro & Pontusson, 2016). Η μεταβολή αυτή οδήγησε σε επιβράδυνση του ρυθμού μεγέθυνσης, καθιστώντας εμφανή την ανάγκη για εφαρμογή νέων πολιτικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων. Η βασισμένη στους μισθούς μεγέθυνση των οικονομιών κατά τη Χρυσή Εποχή του καπιταλισμού, έδωσε τη θέση της σε νέα εν πολλοίς διαφοροποιημένα Μοντέλα Μεγέθυνσης. Για την αναγνώριση των μοντέλων δίνουν έμφαση στη σχετική συμβολή των συστατικών στοιχείων της συνολικής ζήτησης, και ιδίως της οικιακής κατανάλωσης και των καθαρών εξαγωγών, στη μεγέθυνση του ΑΕΠ. Μεταξύ άλλων, εντοπίζουν την εμφάνιση ενός μοντέλου που είναι προσανατολισμένο στις εξαγωγές (export-led growth), στην περίπτωση της Γερμανίας και ενός μοντέλου που είναι προσανατολισμένο στην κατανάλωση (consumption-led growth), στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου η κατανάλωση τροφοδοτήθηκε τόσο από τη συσσώρευση χρέους των νοικοκυριών όσο και από την αύξηση των πραγματικών μισθών κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Οι ερευνητές εντοπίζουν ένα ακόμη μοντέλο στην περίπτωση της Σουηδίας, ο προσανατολισμός του οποίου είναι ισορροπημένος ανάμεσα στην κατανάλωση και τις καθарές εξαγωγές. Βέβαια, η ανάδυση ενός σταθερού νέου μοντέλου δε θεωρείται δεδομένη, όπως δείχνει η περίπτωση της Ιταλίας η οποία χαρακτηρίζεται από οικονομική στασιμότητα. Εν τέλει, η ανισότητα αποτελεί κεντρική έννοια στο πλαίσιο της προσέγγισης, δεδομένου ότι η μεταβολή στη λειτουργική διανομή εισοδήματος (functional income distribution) οδήγησε στην απομάκρυνση από τη μεγέθυνση η οποία ήταν βασισμένη στους μισθούς. Στη συνέχεια, κάθε νέο μοντέλο μεγέθυνσης σχετίζεται με μια ιδιαίτερη τροχιά της ανισότητας. Κατά τους Behringer & van Treeck (2019), το πλαίσιο των μοντέλων μεγέθυνσης επιτρέπει την ταυτόχρονη εξέταση της λειτουργικής και της προσωπικής διανομής εισοδήματος (personal income distribution), και επομένως καθίσταται δυνατός ο έλεγχος της σχετικής σημασίας των διάφορων πηγών εισοδήματος ως προς τον καθορισμό της ανισότητας.

Η πολιτική διάσταση στα Μοντέλα Μεγέθυνσης

Η επικράτηση ενός συγκεκριμένου μοντέλου μεγέθυνσης καθορίζεται στη διάσταση της πολιτικής. Χαρακτηριστικά, υποστηρίζεται ότι τα μοντέλα μεγέθυνσης θεωρούνται ασταθή, εξαιτίας ενδογενών πολιτικών και οικονομικών παραγόντων, ενώ δεν προβλέπεται η ύπαρξη ενός μηχανισμού επιστροφής στην ισορροπία (Baccaro et al., 2022). Κατ' επέκταση, η εξέταση της θεσμικής αλλαγής μπορεί να βασιστεί στην ιστορική ανάλυση (Streeck, 2016). Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην εξέταση της έννοιας του κυρίαρχου «κοινωνικού συνασπισμού» (dominant social bloc), ο οποίος υποστηρίζει το εκάστοτε μοντέλο. Χαρακτηριστικά, ο συνασπισμός αυτός αποτελείται από επιχειρήσεις των κρίσιμων κλάδων για το μοντέλο μεγέθυνσης, αλλά και από εργαζομένους, οι οποίοι βέβαια καταλαμβάνουν κατώτερη ιεραρχική θέση εντός του συνασπισμού. Ο δια-κλαδικός χαρακτήρας του «κοινωνικού συνασπισμού» επιτρέπει την

⁵Η προσέγγιση αυτή εντάσσεται στη Νέο-Καλετσκιανή (Neo-Kaleckian) παράδοση, ενώ αφετηρία της αποτελεί η θεωρητική συμβολή των Lavoie & Stockhammer (2013) περί της διάκρισης ανάμεσα στη μεγέθυνση η οποία είναι βασισμένη στους μισθούς (wage-led growth) και σε εκείνη που είναι βασισμένη στα κέρδη (profit-led). Στην περίπτωση όπου μία μεταβολή της λειτουργικής διανομής υπέρ του μεριδίου των μισθών έχει θετικές επιδράσεις στη συνολική ζήτηση, τότε η μεγέθυνση θεωρείται βασισμένη στους μισθούς, ενώ αν η επίδραση είναι αρνητική, η μεγέθυνση θεωρείται βασισμένη στα κέρδη.

εξέταση των κοινωνικών συγκρούσεων για τη θεσμική αλλαγή σε μεγαλύτερο βαθμό πολυπλοκότητας απ' ό,τι στη θεσμοκεντρική προσέγγιση, όπου οι επιμέρους εισοδηματικές ομάδες θεωρούνται ομοιογενείς ως προς τα συμφέροντά τους (Ενότητα 2.3) (Amable et al., 2019). Ταυτόχρονα, η θεωρία των Μοντέλων Μεγέθυνσης θέτει στο επίκεντρο και το ζήτημα της ιδεολογίας. Χαρακτηριστικά, ο κυρίαρχος συνασπισμός, ταυτίζοντας το κλαδικό με το εθνικό συμφέρον, επιδιώκει να διαμορφώσει τις αντιλήψεις για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να λειτουργεί η οικονομία (Baccaro & Pontusson, 2022). Βέβαια, η επιτυχία αυτής της προσπάθειας δε θεωρείται δεδομένη και αποτελεί ανοικτό πεδίο έρευνας. Στο πλαίσιο αυτό, η διερεύνηση της σύγκλισης ή απόκλισης των πολιτικών κομμάτων ως προς τις οικονομικές πολιτικές μπορεί να οδηγήσει σε ενδιαφέρουσες υποθέσεις για τις συνθήκες νομιμοποίησης του Μοντέλου Μεγέθυνσης. Εν τέλει, πρέπει να σημειωθεί ότι έχουν υπάρξει απόπειρες εφαρμογής της προσέγγισης σε αναδυόμενες οικονομίες, όπως στην περίπτωση της Βραζιλίας (Morgan et al., 2020, Balestro & Botelho, 2021, Sierra, 2022). Κατά τους Schedelik et al. (2020), η μελέτη της διαδοχής των Μοντέλων Μεγέθυνσης και των πολιτικών συνασπισμών που τα υποστηρίζουν, σε συνδυασμό με την έμφαση στους θεσμούς από την πλευρά της προσφοράς, μπορεί να οδηγήσει την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για την περίπτωση των αναδυόμενων οικονομιών.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κριτική συζήτηση της βιβλιογραφίας κατέδειξε ότι παρά τη διαμόρφωση συναίνεσης σχετικά με τον καθοριστικό ρόλο των θεσμών στην ερμηνεία των ανισοτήτων μεταξύ και εντός των χωρών, δεν υπάρχει συμφωνία ως προς την υιοθέτηση της κατάλληλης προσέγγισης. Η θεσμοκεντρική προσέγγιση έχει συνεισφέρει στην τροφοδότηση του ακαδημαϊκού διαλόγου, αναδεικνύοντας το ρόλο της αποικιοκρατίας στη διαμόρφωση των σημερινών συνθηκών, καθώς και τη σημασία των κοινωνικών συγκρούσεων και των σχέσεων ισχύος για την κατανόηση της θεσμικής αλλαγής. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή, καθώς και οι εμπειρικές μελέτες οι οποίες βασίζονται στις υποθέσεις της, παρουσιάζουν αδυναμίες. Ειδικότερα, η διχοτομική διάκριση συμπεριληπτικών και εκμεταλλευτικών θεσμών, δημοκρατικών και μη-δημοκρατικών καθεστώτων, καθώς και η χρήση δεικτών θεσμικής ποιότητας, αποτελούν πρακτικές που αποτυγχάνουν να αναδείξουν την ετερογένεια των περιπτώσεων ως προς τους παράγοντες που ερμηνεύουν την τροχιά της μεγέθυνσης και της εγχώριας ανισότητας, καθώς και να παρουσιάσουν προτάσεις πολιτικής για τις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες. Ακόμη, επισημαίνεται ότι από τις εμπειρικές μελέτες απουσιάζει πλήρως η διάσταση της ιδεολογίας, ενώ κατά την ανάλυση της θεσμικής αλλαγής γίνεται η μη ρεαλιστική υπόθεση ότι οι επιμέρους κοινωνικές ομάδες χαρακτηρίζονται από ομοιογενή και ξεκάθαρα υλικά συμφέροντα.

Κατά τον Chang (2011), δεδομένου ότι η σχέση των θεσμών με τα οικονομικά αποτελέσματα διαφέρει για κάθε οικονομία, η έρευνα θα πρέπει να στραφεί στη συστηματική διερεύνηση της θεσμικής αλλαγής σε κάθε επιμέρους περίπτωση. Στο πλαίσιο της συγκριτικής έρευνας, η ιστορική προσέγγιση του Piketty (2020) ίσως φανεί χρήσιμη. Στην οπτική αυτή δίνεται έμφαση στην εξέταση της τροχιάς επιμέρους «καθεστώτων ανισότητας», ενώ οι θεσμοί, η ιδεολογία και οι διαιρετικές τομές διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο ως προς την ερμηνεία της ανισότητας.

Ακόμη, η συγκριτική ανάλυση μπορεί να βασιστεί στην προσέγγιση των Μοντέλων Μεγέθυνσης (Baccaro & Pontusson, 2016), η οποία λαμβάνει υπ' όψη τη διαφοροποίηση στις εμπειρίες των οικονομιών. Ταυτόχρονα, δίνοντας έμφαση στη ζήτηση, η προσέγγιση αναδεικνύει τον ασταθή χαρακτήρα των σύγχρονων οικονομιών, ο οποίος υποτιμάται στις μελέτες που βασίζονται αποκλειστικά στη διερεύνηση της πλευράς της προσφοράς, όπως των Acemoglu et al. (2005) και των Hall & Soskice (2001). Ακόμη, οι Baccaro et al. (2022), προσφέρουν μια πιο ρεαλιστική απεικόνιση των κοινωνικών συγκρούσεων και των διαδικασιών διαμόρφωσης πολιτικών συνασπισμών, καθώς υποθέτουν ότι οι εισοδηματικές ομάδες δε είναι ομοιογενείς ως προς τα υλικά τους συμφέροντα, ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζουν κάποιες παρατηρήσεις για τη δυνητική σημασία των ιδεών. Η εφαρμογή της προσέγγισης στην περίπτωση των αναδυόμενων οικονομιών, οι οποίες παρότι εντάσσονται στην ίδια κατηγορία παρουσιάζουν σημαντικό βαθμό ετερογένειας ως προς τα οικονομικά και πολιτικά τους χαρακτηριστικά, μπορεί να οδηγήσει σε πολύτιμα συμπεράσματα. Εν τέλει, άμεσος στόχος της μελλοντικής έρευνας είναι η συστηματική διατύπωση υποθέσεων για τη συσχέτιση ενός Μοντέλου Μεγέθυνσης με την ανισότητα, καθώς και η διερεύνηση του ρόλου των ιδεών στη νομιμοποίηση ή την μεταβολή των υφιστάμενων θεσμικών διευθετήσεων.

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ. ΔΕΝ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΠΡΟΚΑΤΑΦΟΡΑ

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J.A., 2001, *The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation*, The American Economic Review, vol. 91, no.5: 1369-1401

Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J.A., 2002, *Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution*, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 117, No. 4: 1231-1294

Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A., 2005, *Institutions as a Fundamental cause of Long-Run Growth*, in Aghion, P. & Durlauf, S. N., eds., 2005, *Handbook of Economic Growth, Volume 1A*, Elsevier Publishing

Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P. & Robinson, J. A., 2014, *Democracy, Redistribution and Inequality*, in Atkinson, A. & Bourguignon, F., eds., 2014, *Handbook of Income Distribution Volume 2B (2nd ed)*, Elsevier Publishing

Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P. & Robinson, J.A., 2019, *Democracy Does Cause Growth*, Journal of Political Economy, vol.127, no.1

Acemoglu, D. & Robinson, J. A., 2002, *The Political Economy of the Kuznets Curve*, Review of Development Economics, vol. 6, no. 2

Acemoglu, D. & Robinson, J. A, 2008, *Persistence of Power, Elites and Institutions*, The American Economic Review, vol. 98, no.1: 267-293

Acemoglu, D. & Robinson, J. A., 2012, *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Crown Publishers

Acemoglu, D. & Robinson, J. A., 2018, *Beyond Modernization Theory*, Annals of Comparative Democratization, vol. 16, no. 3: 26-31

Acemoglu, D., Robinson, J.A., 2019, *Rents and economic development: the perspective of Why Nations Fail*, Public Choice, vol.181, no.1: 13-28

Alvarez-Pereira, B, Bale, C. S. E., Alves Furtado, B et al., 2014, *Social Institutions and Economic Inequality Modeling the onset of the Kuznets Curve*, in MacKerrow, E, Terano, T, Squazzoni, F & Sichman, JS, eds., 2014, *Proceedings of the 5th World Congress on Social Simulation*. 5th World Congress on Social Simulation, Nov 2014, Sao Paulo, Brazil

Amable, B., 2019, *The political economy of institutional change*, Socio-Economic Review, vol. 17, no. 2: 2-5

Amendola, A., Easaw, J. & Savoia, A., 2013, *Inequality in developing economies: the role of institutional development*, Public Choice, vol. 155, no. ½: 43-60

Atkinson, A. B., 2015, *Inequality: What Can Be Done?*, Harvard University Press

Baccaro, L., Blyth, M. & Pontusson, J., 2022, *Introduction: Rethinking Comparative Capitalism*, in Baccaro, L., Blyth, M. & Pontusson, J., eds., 2022, *Diminishing Returns. The New Politics of Growth and Stagnation*, Oxford University Press

Baccaro, L. & Pontusson, J., 2016, *Rethinking Comparative Political Economy: The Growth Model Perspective*, *Politics & Society*, vol. 44, no. 2: 175-207

Baccaro, L. & Pontusson, J., 2022, *The politics of growth models*, *Review of Keynesian Economics*, vol. 10, no. 2: 204-221

Bahamonde, H. & Trasberg, M., 2021, *Inclusive institutions, unequal outcomes: Democracy, state capacity and income inequality*, *European Journal of Political Economy*, vol. 70

Balestro, M & Botelho, A. J., 2021, *In Search of Developmental Capitalism Institutions: Bringing Growth Models Back in Emerging Countries*, *Revista Brasileira de Sociologia*, vol. 9, no. 22: 45-74

Behringer, J. & van Treeck, T., 2008, *Varieties of Capitalism and growth regimes: the role of income distribution*, IMK Macroeconomic Policy Institute Working Paper no. 194-2018

Birdshall, N, de la Torre, A. & Caicedo, F .V., 2010, *The Washington Consensus. Assessing a Damaged Brand*, *The World Bank Policy Research Working Paper* no. 5316

Bluhm, R. & Szirmai, A., 2011, *Institutions, Inequality and Growth: A Review of Theory and Evidence on the Institutional Determinants of Growth and Inequality*, *Innocenti Working Paper* no. 2

Bourguignon, F., 2015, *Conférence présidentielle. Revisiting the Debate on Inequality and Economic Development*, *Revue d'économie politique*, vol. 125, no. 5: 633-663

Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., Zucman, G., et al., 2021, *World Inequality Report 2022*, *World Inequality Lab*

Chang, H. J., 2011, *Institutional and Economic Development: Theory, policy and history*, *Journal of Institutional Economics*, vol. 7, no. 4: 473-498

Chernomas, R. & Hudson, I., 2019, *Omission and commission in the development economics of Daron Acemoglu and Esther Duflo*, *Canadian Journal of Development Studies*, vol. 40, no.4: 447-463

Chong, A. & Gradstein, M., 2007, *Inequality and Institutions*, *The Review of Economics and Statistics*, vol. 89, no. 3: 454-465

Coccia, M., 2021, *How a Good Governance of Institutions Can Reduce Poverty and Inequality in Society?*, in Faghih, N. & Samadi, A.H., eds, 2021, *Legal-Economic Institutions, Entrepreneurship, and Management. Contributions to Management Science*, Springer

Dzionaek-Kozłowska, J. & Matera, R., 2016, *Institutions Without Culture. A Critique of Acemoglu and Robinson's Theory of Economic Development*, *Lodz Economics Working Papers*, First Draft

Dutzler, B., Johnson, S. & Muthoora, P.S., 2021, *The Political Economy of Inclusive Growth*, *IMF Working Paper* No. 2021/082

Engerman, S.L. & Sokoloff, K.L., 2002, *Factor Endowments, Inequality and Paths of Development among New World Economies*, *Economía*, vol. 3, no.1: 41-109

Farrell, H., 2018, *The Shared Challenges of Institutional Theories: Rational Choice, Historical Institutionalism, and Sociological Institutionalism*, *Knowledge and Institutions*, vol. 13: 23-44

Gethin, A., Martínez-Toledano, C. & Piketty, T., eds., 2021, *Political Cleavages and Social Inequalities. A Study of Fifty Democracies, 1948-2015*, Harvard University Press

Gradín, C., Leibbrandt, M. & Tarp, F., 2021, *Setting the scene*, in Gradín, C., Leibbrandt, M. & Tarp, F., eds., 2021, *Inequality in the Developing World. Wider Studies in Development Economics*, Oxford University Press

Gradstein, M. & Milanovic, B., 2004, *Does Libertè=Egalité? A Survey of the Empirical Links between Democracy and Inequality with Some Evidence on the Transition Economies*, *Journal of Economic Surveys*, vol. 18, no. 4: 515-537

Hall, P. A. & Soskice, D., 2001, *An Introduction to Varieties of Capitalism*, in Hall, P. A. & Soskice, D., eds., 2001, *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press

Hall, R. E. & Jones, C. I., 1999, *Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?*, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, No. 1: 83-116

Huang, C-J & Ho, Y-H, 2018, *The Impact of Governance on Income Inequality in Ten Asian Countries*, *Journal of Reviews on Global Economics*, vol. 7: 217-24

Huber, E., Huo, J. & Stephens, J. D., 2019, *Power, policy and top income shares*, *Socio-Economic Review*, vol. 17, no. 2: 231-253

Iversen, T. & Goplerud, M., 2018, *Redistribution Without a Median Voter: Models of Multidimensional Politics*, *Annual Review of Political Science*, vol. 21: 295-317

Kashwan, P., MacLean, L. M. & García-López, g., 2019, *Rethinking power and institutions in the shadows of neoliberalism*, *World Development*, vol. 120: 133-146

Kuznets, S., 1955, *Economic growth and income inequality*, *American Economic Review*, vol. 45, no. 1: 1-28

Lavoie, M. & Stockhammer, E., 2013, *Wage-led Growth: Concept, Theories and Policies*, in Lavoie, M. & Stockhammer, E., eds, 2013, *Wage-led Growth: An Equitable Strategy for Economic Recovery*, Palgrave Macmillan

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., 2008, *The Economic Consequences of Legal Origins*, *Journal of Economic Literature*, vol.46, no.2: 285-332

Lipset, S. M., 1959, *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy*, *The American Political Science Review*, vol. 53, no. 1: 69-105

Milanovic, B., 2019, *Capitalism, Alone. The Future of the System That Rules the World*, The Belknap Press of Harvard University Press

Morgan, G., Doering, H. & Gomes, M. V. P., 2020, *Extending Varieties of Capitalism to Emerging Economies: What can we learn from Brazil?*, *New Political Economy*, vol. 26, no. 4: 1-14

Náplava, R., 2020, *Institutional Quality and Income Inequality: Evidence From Post-Soviet Countries*, *European Journal of Business Science and Technology*, vol. 6, no. 2: 100-112

North, D. C., 1990, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press

Panaro, A. V. & Vaccaro, A., 2022, *Income inequality in authoritarian regimes: the role of political institutions and state capacity*, *Italian Political Science Review*: 1-18

Piketty, T., 2015, *Putting Distribution Back at the Center of Economics: Reflections on Capital in the Twenty-First Century*, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 29, no. 1: 67-88

Piketty, T., 2020, *Capital and Ideology*, The Belknap Press of Harvard University Press

Piketty, T., 2021, *Capital and Ideology: A global perspectives on inequality regimes*, *The British Journal of Sociology*, Special Issue: Debating Thomas Piketty's Capital and Ideology, vol. 72, no. 1: 139-150

Piketty, T., 2022, *A Brief History of Equality*, The Belknap Press of Harvard University Press

Rodrik, D., 1999, *Democracies Pay Higher Wages*, *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 114, no. 3: 707-738

Rodrik, D., 2004, *Getting the Institutions Right*, CESifo DICE Report no. 02/2004

Rodrik, D., 2008, *Second-Best Institutions*, *American Economic Review*, vol. 98, no. 2: 100-04

Rodrik, D. & Subramanian, A., 2003, *The Primacy of Institutions (and what this does and does not mean)*, *Finance & Development*, vol. 40, no.2: 31-34

Schedelik, M., Nölke, A., Mertens, D. & May, C., 2020, *Comparative Capitalism, Growth Models and Emerging Markets: The Development of the Field*, *New Political Economy*, vol. 26, no. 4: 514-526

Scheve, K. & Stasavage, D., 2017, *Wealth Inequality and Democracy*, *Annual Review of Political Science*, vol. 20: 451-68

Shirley, M., & Ménard, C., 2008, *Introduction*, in Shirley, M., & Ménard, C., eds, 2018, *Handbook of New Institutional Economics*, Springer Books

Sierra, J., 2022, *The Politics of Growth Model Switching: Why Latin America Tries, and Fails, to Abandon Commodity-Driven Growth*, in Baccaro, L., Blyth, M. & Pontusson, J., eds., 2022, *Diminishing Returns. The New Politics of Growth and Stagnation*, Oxford University Press

Spiegler, P. & Milberg, W., 2009, *The taming of institutions in economics: the rise and methodology of the 'new new institutionalism'*, *Journal of Institutional Economics*, vol. 5, no. 3: 289-313

Stiglitz, J. E., 2013, *The Price of Inequality*, Penguin Books

Streeck, W., 2016, *Varieties of Varieties: VoC and the Growth Models*, Politics & Society, vol. 44, no. 2,: 243-247

Timmons, J. F., 2010, *Does Democracy Reduce Economic Inequality?*, British Journal of Political Science, vol. 40, no. 4: 741-57

Zhuang, J., de Dios, E. & Martin, A. L., 2010, *Governance and institutional quality and the links with growth and inequality: How Asia fares*, ADB Economics Working Paper Series no. 193

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΕ ΕΞΕΛΙΞΗ. ΔΕΝ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ Η ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ